

შესავალი

გასულ საუკუნეში ქართული პოეტური აზროვნება რამდენიმე ოსტატმა გაამდიდრა არსებითად.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა — აი, იმ შემოქმედთა სახელები, რომელთა ნაწარმოებებს წარმართველი მნიშვნელობა ჰქონდა ახალი ქართული პოეტუკის განვითარებაში და რომელთა მემკვიდრეობა ჩვენ ამ პროცესის გარკვეულ კანონზომიერ საფეხურებად წარმოგვიდგება.

ქართული პოეზია XIX საუკუნის მანძილზე თანმიმდევრულად გაივლის ევოლუციის სამ ძირითად ფაზას: კლასიციტურს, რომანტიკულს და რეალისტურს.

კლასიციზმი ყველაზე ნაკლებ შემოქმედებითი; ისტორიულად უპერსპექტივო და უნაყოფო (მიუხედავად მისი ნიმუშების საკმაოდ დიდი რაოდენობისა) ნაკადია ამ მიმდინარეობათა შორის. გასული საუკუნის დასაწყისის ქართულ ლიტერატურაში ის თავისებური გადმონაშთის, წინა საუკუნიდან გადმოყოლილი ლიტერატურული ინერციის სახით არსებობს.

მაგრამ ეს ძირითადად ეპიგონური მიმართულება გაბრწყინებულია ერთი მეტად ხალასი და რაფინირებული ნიჭით: ალექსანდრე ჭავჭავაძე იყო ახალი დროის ის ერთადერთი ქართველი პოეტი, რომლის ლირიკაში საკვირველი სიცხოვლით შემოინახა ძველი ქართული პოეზიის „წარმართული“ სული. მის პოეტურ აზროვნებას „ბესიკური“ ტრადიცია უდევს საფუძვლად და მხოლოდ რამდენიმე გვიანდელ ლექსში (უმთავრესად „გოგჩაში“) იგრძნობა ახალი რომანტიკული იდეალებისა და პოეტუკის ზემოქმედება.

კლასიციტური და რომანტიკული ნაკადი გარკვეული დროის მანძილზე (განსაკუთრებით XIX საუკუნის 20-იან, 30-იან და 40-იან წლებში) პარალელურად მოქმედებს ქართულ მწერ-

ლობაში. პირველი თანდათან (საკმაოდ ნელა და უხალისოდ) თმობს თავის პოზიციებს, მეორე სულ უფრო თვალსაჩინოდ იპყრობს ეპოქის ლიტერატურულ აზრს და გემოვნებას.

ამ მხრივ, თავისებურ გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენს გრიგოლ ორბელიანის ადრინდელი ლირიკა, მისი შემოქმედების ის ხანა, რომელიც ქართული რომანტიზმის ჩამოყალიბებისა და აღზევების პერიოდს განეკუთვნება.

რომანტიკული პოეტური აზროვნება თავის სავსებით განხორციელებულ, მხატვრულად სრულქმნილ სახეს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლირიკაში პოვებს. ეს არის ქართული რომანტიზმის განვითარების უმაღლესი საფეხური.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართულ მწერლობაში იწყება ახალი პერიოდი — რეალიზმის ეპოქა. სამოციანელთა ლიტერატურულ მოღვაწეობაში საბოლოოდ მკვიდრდება და თავის ბეორიულ დასაბუთებას იძენს მხატვრული აზროვნების ის ახალი მიმართულება, რომელიც ჩვენს მწერლობაში (ძირითადად პროზაში და დრამატურგიაში) 40—50-იანი წლებიდან აღმოცენდა.

ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა შეგნებულად დაარღვიეს რომანტიკული მსოფლგაგება და ესთეტიკური პრინციპები (მათვე მოახდინეს, სხვათა შორის, ეპიგონური კლასიციზმისა და სანტიმენტალიზმის საბოლოო დისკრედიტაცია).

ილიამ და აკაკიმ პოეზია ციდან მიწაზე ჩამოიყვანეს. „ერთან სალაპარაკო“ საშუალებად აქციეს და პოეტური შთაგონების საგნად რეალური სინამდვილე — „გარემოება“, ადამიანის ამქვეყნიური მოთხოვნილებები და მიზნები გამოაცხადეს.

ამასთან ერთად, ილია და აკაკი იყვნენ ის უდიდესი ქართველი მწერლები, რომელთაც ჩვენს მწერლობაში მძაფრ კრიტიკულ პათოსთან ერთად შემოიტანეს კიდევ უფრო ძალუმი და ღრმა ჰეროიკული სულსკვეთება.

უნდა აღინიშნოს, რომ 60-იან წლებში განხორციელებული ლიტერატურული რეფორმაცია, არამც და არამც არ ნიშნავდა წინამორბედი ტრადიციების სრულ გაუქმებას. კერძოდ, მისმა მესვეურებმა ბევრი რამ შეითვისეს და საკუთარი მხატვრული ამოცანების შესაბამისად გამოიყენეს მათ მიერვე „ნამსხვრევებად ქცეული“ რომანტიკული პოეტიკიდან.

ილიას და აკაკის მიერ შექმნილი ლირიკული სახეები,

მიუხედავად მათი რეალისტური შინაარსისა, ნაწილობრივ ინარჩუნებენ მხატვრული პირობითობის იმ სპეციფიკურ იერს, რომელიც ძირითადად რომანტიკულ პოეტურ აზროვნებასთანაა დაკავშირებული. მათ მხატვრულ წარმოსახვაში სამყარო („ხილული ქვეყანა“) ჯერ კიდევ არ არის გახსნილი მთელი თავისი ნივთიერი, მატერიალური სიმდიდრით და მრავალსახოვნებით. პოეტური სახე, აქაც, მთელ რიგ შემთხვევაში, ამა თუ იმ იდეას (ეთიკური პრინციპის, სოციალური შეხედულების, ეროვნული ოცნების) პირობით საგნობრივ ნიშნად — სიმბოლოდ ან ალვგორიად წარმოგვიდგება.

სინამდვილის „მატერიალური“ ხილვა აქ ჯერ კიდევ არ არის მთელი სისრულით რეალიზებული სახეთა შინაგან სტრუქტურაში.

ვაჟა-ფშაველას პოეზია, ამ მხრივ, ახალი ნაბიჯია ქართული რეალიზმის განვითარების გზაზე. „მხატვრული მატერიალიზმი“ აქ თავის მწვერვალს აღწევს.

ისევე, როგორც „ვეფხისტყაოსანში“, ვაჟასთან „ქვეყანა“ ამეტყველებულია „უთვალავი ფერით“. აქ კვლავ აღორძინებულია სიცოცხლის კულტი, რომელიც თავისი შინაარსით, რათქმა უნდა, ბევრად უფრო ფართოა, ბევრად უფრო სადი და ყოვლისმომცველი; ვიდრე ალექსანდრე ჭავჭავაძის ჰედონიზმი და ამ ფართო მნიშვნელობით საკუთრივ კლასიკურ მსოფლგანცდას უახლოვდება.

მაგრამ ვაჟა-ფშაველას პოეტურ აზროვნებაში მთავარია არა თავისთავად ეს თვისება. კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ მის მიერ შექმნილ პოეტურ სისტემაში გენიალური ნათელხილვით განჭვრეტილია „რეალურისა“ და „იდეალურის“ ურთიერთგანმსჭვალავი ერთიანობა.

ეს არის, არსებითად, „განსულდგმულეული“, „ფრთაშესმული“ მატერიალიზმი.

ვაჟას პოეტურ შემოქმედებაში თავის ზენიტს აღწევს გასული საუკუნის ქართული რეალისტური მწერლობის ჰეროიკული შემართება.

მისი მემკვიდრეობა, როგორც დამავიწვინებელი საფეხური ეპოქის ლიტერატურული განვითარებისა, სავსებით ცხადყოფს ამ პროცესის შინაგან აზრს: ვაჟა-ფშაველას რეალიზმი ჰეროიკული რეალიზმია.

ამ გამოკვლევის მთავარი მიზანი იყო XIX საუკუნის ქართული პოეტური აზროვნების ევოლუციასთან დაკავშირებული ზოგიერთი უმნიშვნელოვანესი, საკვანძო საკითხის შეძლებისამებრ საფუძვლიანი შესწავლა და გაშუქება.

ცხადია, ეს მხოლოდ ერთ-ერთი ცდაა ასეთი გამოკვლევისა და იგი დაზღვეული ვერ იქნება ვერც გარკვეული სუბიექტურობისა და ვერც დაკვირვებათა ცალმხრივობისაგან.

პოეტური აზროვნება ახალი ტერმინი არ არის. მისი მნიშვნელობა თითქოს თავისთავად გასაგებია, თუმცა სხვადასხვა ავტორი, სხვადასხვა დროს მას განსხვავებული მნიშვნელობითაც ხმარობდა.

უპირატესობა, რომელიც ჩვენ მას მივანიჭეთ სხვა ცნებათა შორის, უბრალო მიზეზითაა გამოწვეული. ეს ტერმინი ყველაზე უფრო ზუსტად გამოხატავს ჩვენი ძირითადი ინტერესის საგანს. როგორც „აზროვნება“, იგი ბუნებრივად დაკავშირებულია შემოქმედის მსოფლმხედველობასთან, უფრო მეტიც — წარმოდგენელია, გაუგებარია ასეთი საფუძვლის გარეშე, ხოლო როგორც „პოეტური“, ასევე ბუნებრივად გულისხმობს, რომ ეს უკანასკნელი (მწერლის მსოფლმხედველობა), არა მხოლოდ თავისი გამოხატვის ფორმით, არამედ თავისი შინაარსითაც (შინაგანი სტრუქტურითაც), არსებითად მხატვრულ ფენომენს წარმოადგენს.

ყველა ეპოქის პოეზია, ასე თუ ისე, ასახავს თანადროული აზროვნების, ცოდნის, მეცნიერული, ფილოსოფიური თუ სოციალური შეხედულებების შესაბამის დონეს. მაგრამ ჭეშმარიტი პოეტური შემოქმედება არასოდეს არ ქცეულა ამ სფეროებში შემუშავებულ კონცეფციათა უბრალო მხატვრულ ილუსტრაციად. ის დამოუკიდებელი, თვითმყოფი, სუვერენული ფორმაა ადამიანური ცნობიერების განვითარებისა.

„აზროვნება“ და „პოეტურობა“ ორი ერთნაირად მნიშვნელოვანი მხარეა მისი, ამის გამო, „შინაარსი“ და „ფორმა“ აქ განუყოფელ ერთიანობად წარმოგვიდგება და არა მხოლოდ ერთნაირ, ერთდროულ გულისყურსაც მოითხოვს.

გოეთე ამბობდა, რომ „მხატვრულ ნაწარმოებში ადამიანებს გაცილებით უფრო მეტად აინტერესებთ „რა“, ვიდრე „როგორ“. პირველის ათვისება მათ შეუძლიათ ნაწილ-ნაწილ,

ხოლო მეორეს მოცვა, როგორც მთელისა, მათ შესაძლებლობებს აღემატება“.

ჩვენთვის ერთნაირად მნიშვნელოვანია „რა“ და „როგორ“. უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, პირველი ყოველთვის გულისხმობს მეორეს და საინტერესოა მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც სწორედ მისი საშუალებით არის გამოვლენილი, ხოლო მეორე არსებითი, არა ფორმალური, არამედ სუბსტანციური ნიშანია პირველისა.

ამ გაგებით „რა“ და „როგორ“, არსებითად, ერთი და იგივეს ნიშნავს.

* * *

XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში არის ერთი თარიღი, რომელიც თავისი ეროვნული მნიშვნელობით დაახლოებით ისეთივე ხასიათის საბედისწერო მიჯნად შეიძლება წარმოგვიდგეს, როგორადაც რუსეთის ისტორიაში დეკემბრის კატასტროფაა აღიარებული.

ეს არის 1832 წელი — ფართული საზოგადოების, ქართველი თავადაზნაურობის პატრიოტული შეთქმულების გათქმისა და დამარცხების წელიწადი.

სწორედ ამ წელს დაემხო და საბოლოოდ გაქარწყლდა ყველა ილუზია, რაც კი, მიუხედავად ყველაფრისა, ოცდაათი წლის მანძილზე ღვიოდა დამონებული ქვეყნის შვილთა შეგნებაში და, როგორც სამშობლოს ხსნისა და მისი სახელმწიფოებრივი წყობის გონიერი, დროის შესაბამისი გარდაქმნის იმედი, პრაქტიკული მოქმედებისკენ უბიძგებდა მათ.

1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა მოწინავე ჯგუფის მკიდრო კავშირი დეკაბრისტულ იდეოლოგიასთან ისტორიულად დადგენილი ფაქტია.

გარდა ნაციონალური თავისუფლების მოპოვებისა, შეთქმულთა განზრახვა ითვალისწინებდა ქვეყნის სოციალური ცხოვრების განახლების მოთხოვნილებასაც. ფართული საზოგადოების წევრთა რადიკალური ნაწილი აშკარად ემხრობოდა საქართველოში რესპუბლიკური წესწყობილების დამყარების იდეას.

1832 წლის შეთქმულება ქართველი ერის მოწინავე ნაწი-

ლის პროგრესული მიზანსწრაფვისა და მისი საბრძოლოდ მომწიფებული შეგნების ისეთივე კანონზომიერი, ისტორიულად გამართლებული გამოვლინებაა და საბოლოო ჯამში ისევე ღრმად ასახავს ქართველი ხალხის ეროვნულ და სოციალურ ინტერესებს, როგორც 1825 წლის აჯანყებამ გამოხატა რუსეთის, რუსი ხალხის მთელი ნაციონალური ისტორიით გაპირობებული მოთხოვნილება.

შემთხვევითი არ არის, რომ საიდუმლო ორგანიზაციის წევრები — ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ს. დოდაშვილი, ალ. ორბელიანი, ვ. ორბელიანი, დ. ყიფიანი, გ. ერისთავი, ს. რაზმაძე ამავე დროს იყვნენ ერის სულიერი მოთხოვნილების გამომხატველნიც — XIX ს. პირველი ნახევრის გამოჩენილი ქართველი მწერლები.

1832 წლის შეთქმულება იყო უკანასკნელი რგოლი იმ ჯაჭვისა, რომელიც გვიანფეოდალურ საქართველოს მთელ ისტორიას გასდევს, როგორც დამოუკიდებელი მსოფლმხედველობრივი (სოციალური, პოლიტიკური და ფილოსოფიური) ძიების უწყვეტი ჯაჭვი.

ეს გამუდმებული ძიება განსაკუთრებით დამახასიათებელია XVIII საუკუნისათვის. ქართველი ხალხი ამ დროს თანდათან, შეუკავებლად უახლოვდებოდა თავისი დამოუკიდებელი ნაციონალური ისტორიის დრამატულ ფინალს. ჰორიზონტებზე ყოველის მხრივ ავისმეტყველი ნიშნები კიაფობდნენ. საჭირო იყო გონების ძალთა უაღრესი დაძაბვა, უჩვეულო გამჭრიახობა და მშვიდი ანალიზის უნარი, საჭირო იყო გამუდმებული სიფხიზლე და ზუსტი, დაუყოვნებელი ნაბიჯები, რათა ქართველი ხალხი შეძლებდისამებრ მობილიზებული შეგებებოდა მოახლოებულ განსაცდელს.

ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მთელი მოწამებრივი ცხოვრება ამ დიდ მიზანს შეეწირა. მთელი მათი ფართოდ გააზრებული განმანათლებლური პროგრამა, დაუქანცავი პრაქტიკული ღწვა სიბრძნისა და ცოდნის სხვადასხვა სფეროში სწორედ ამ უპირველესი მიზნისაკენ იყო მიმართული.

საბას „სიტყვის კონა“, რომელზედაც მან მუშაობა სწორედ იმ დროს დაიწყო (1685 წ.), როდესაც საფრანგეთის მეცნიერებათა აკადემიას ახალი დასრულებული ჰქონდა ფრანგული

ენის ლექსიკონი, თავისი ენციკლოპედიური ელემენტებით აშკარად სცილდება განმარტებითი სიტყვარის ჩვეულებრივ შინაარსს (ფრანგული ენციკლოპედიის გამოცემა, რომელზეც გამოჩენილ მეცნიერთა მთელი პლეადა მუშაობდა, შედარებით გვიანდელი მოვლენაა. მისი I ტ. გამოვიდა 1751 წ.).

„სიტყვის კონის“ ავტორი თითქოს გრძნობდა, რომ ქართველი ხალხისთვის იმ ახალი გამოცდის წინ, რომელიც მას ისტორიამ განუშადა, აუცილებელი იყო მკვიდრად აღებეჭდა მენსიერებაში არა მხოლოდ საკუთარი თვითმყოფობის დამადასტურებელი მეტყველების — „დედა ენის“ — მრავალსახოვანი ფორმები, არამედ ის მდიდარი პოზიტიური ცოდნაც, რომელიც მან საუკუნეთა მანძილზე მოიპოვა.

ცხადია, XVIII საუკუნის საქართველოში მეტად „საპატიო“ მიზეზების გამო არ არსებობდა განვითარებული სახით ის კონკრეტული ეკონომიურ-სოციალური საფუძველი, რომელზეც ევროპული განმანათლებლობა აღმოცენდა. მაგრამ სიბრძნის, განათლების, ადამიანის შემოქმედი გონების კეთილისმყოფელ ძალთა აღიარება ლეიტმოტივად გასდევს ამ ეპოქის თითქმის მთელ ქართულ მწერლობას.

ვახტანგ მეექვსესა და საბას საუკუნის მეორე ნახევარში ცოდნის მგზნებარე აპოლოგიით ენმართება დავით გურამიშვილიც.

შეიძლება ითქვას, რომ XVIII საუკუნის ქართველი მწერლებისათვის ეს ურყევი განმანათლებლური რწმენა იყო მეორე სარწმუნოება, რომელსაც ისინი არანაკლები შთავგონებით აღიარებდნენ და ქადაგებდნენ, ვიდრე ქრისტიანული რელიგიის წმინდა მცნებებს.

ქართველ „განმანათლებელთა“ რაციონალისტურმა იდეალებმა თავისი პრაქტიკული განხორციელება XVIII საუკუნის უდიდესი ქართველი სახელმწიფო მოღვაწის — ერეკლე მეორეს პოლიტიკურ საქმიანობაში პოვეს.

ერეკლეს ცხოვრება და დედაწლი უშუალო შთამომავალთა თვალში დარჩა როგორც გონიერი მოქმედების, „აღსრულებული ჰაზრის“ განსახიერება (ასე წარმოუდგებოდა „მსცოვანი გმირის“ სახე კერძოდ ნიკოლოზ ბარათაშვილს მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე).

ვახტანგისა და სულხან-საბას საუკუნემევე მოამზადა არსე-

ბითად ნიადაგი იმ თავისებური გონებრივი მიმართულებისა, რომელიც საქართველოში ორი ეპოქის მიჯნაზე ჩაისახა.

ალექსანდრე ორბელიანის წერილში „მეფე ირაკლის დროის ცოტ-ცოტა ამბები“ აღწერილია ერთი დამახასიათებელი ფაქტი გიორგი XII სამეფო კარის ცხოვრებიდან:

„რუსეთიდან ჩამოსულმა დავით ბატონიშვილმა თან ჩამოიტანა სრულიად ახალი, სამეფო ოჯახის წევრთათვის და მახლობელთათვის ჯერ უცნობი შეხედულებები და აზრები. ასე, მაგალითად, იგი აღარ ინახავდა მარხვას, საერთოდ რელიგიის საკითხებისადმი იჩენდა არა მარტო გულგრილობას, არამედ კიდევ მეტი — ამ საგანზე ძლიერ უპატივცემულოდ და ირონიულად მსჯელობდა. დავითმა ჩამოიტანა და თავის პალატაში დაჰკიდა „ვიღაც უცნობი“ ვოლტერის სურათი, რომელსაც იგი თავის მასწავლებელს და მეგობარს უწოდებდა; ჩამოიტანა ბლომად წიგნებიც, ბევრს კითხულობდა და წერდა. ამ გარემოებამ მეტად შეაფიქრინა და შეაშფოთა ღვთისმოსავი მეფე გიორგი. ჩქარა მამა-შვილს შორის ამ ნიადაგზე ჩამოვარდა დიდი განხეთქილება, განსაკუთრებით ერთი სამახსოვრო ინციდენტის შემდეგ. გიორგიმ თავის მემკვიდრეს გაუგზავნა მოციქულები — კარის მდივანი ელეაზარ ფალავანიშვილი, ალექსანდრე მაყაშვილი და არქიმანდრიტი ელეფთერ და შეუთვალა: „შვილო დავით, თურმე ეკლესიას თიატრს ეძახი, ცისკარს სათამაშოს და წირვას წარმოსადგენს. ნუ შვრები ამისთანა ღვთის გარეგან საქმეს, მოიქეც და ღმერთი იწამე“. გაჯავრებულმა დავითმა დააბარა მოციქულებს: „წადით, ასე უთხარით მამაჩემს: რაც იმას სწამდეს, მე გამოიწყრეს, და რაც მე მწამს, იმას გაუწყრეს“. როდესაც მოციქულებმა გიორგი მეფეს მოახსენეს შვილის პასუხი, დორზე წამოწოლილმა წამოიძახა თურმე: „დაადგა იგი ყოველს გზასა არა კეთილსა და ბოროტი მას არა მოეწყინა“¹.

ეს ისტორიული ანეკდოტი ნათლად წარმოგვისახავს ორი თაობის წარმომადგენელთა შეჯახების ტიპიურ სურათს, რაც ჩვეულებრივ ძველი და ახალი საუკუნის გასაყრელ მიჯნაზე ხდება ხოლმე. მაგრამ ვოლტერიანული იდეების შემოჭრას

¹ მოგვამს ლ. ასათიანის წიგნიდან „ვოლტერიანობა საქართველოში“. მხ. რჩეული ნაწერები, 1958 წ., ტ. I, გვ. 88—89.

საქართველოში მოულოდნელი ინციდენტის ხასიათი როდი ჰქონია.

ალექსანდრე ამილახვარს, დავით ბატონიშვილს, იესე გარსევანიშვილს, დავით ციციშვილს, ალექსანდრე ჭავჭავაძეს რომელთაც რუსოს, ვოლტერისა და მონტესკიეს არაერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწარმოები თარგმნეს ქართულად და XIX საუკუნის დასაწყისში ქართული კულტურა საფრანგეთის რევოლუციის წინამორბედთა მემკვიდრეობას აზიარეს, უთუოდ შემზადებული ჰქონდათ ნიადაგი ჩვენს მწერლობაში.

ქართული ვოლტერიანობა ლოგიკური დაგვირგვინებაა იმ მკაფიოდ გამოვლენილი რაციონალისტური ტენდენციებისა, რომლებიც ქართულ ლიტერატურაში წინა საუკუნის მანძილზე ღვივდებოდნენ და ვითარდებოდნენ.

ფრანგი განმანათლებლების სოციალურ, ეთიკურ და ესთეტიკურ ნააზრევში, მათ პოეტურ ქმნილებებში ბუნებრივ გამოსავალს პოვებდა მრავალი ათეული წლების განმავლობაში მომწიფებული გონებრივი მიმართულება.

ვოლტერის სკეპტიკური ღიმილი უკანასკნელი სხივივით დაადგა ძველ საქართველოს და უკვე მისაძინებლად გამზადებული საუკუნე თავისი ურწმუნო ირონიით შეაშფოთა.

მაგრამ ახალგაზრდა, განათლებულმა თავადიშვილებმა ამ სკეპსისში იცნეს ახალი რწმენისა და მხნეობის ნიშანიც.

იმ უთანასწორო ბრძოლაში, რომლისთვისაც ისინი ფარულად ემზადებოდნენ, ცივი გონების იარაღი იყო უკანასკნელი და ამის გამო ყველაზე ძვირფასი საშუალება.

1832 წლის შეთქმულება უბრალო სახელმწიფოებრივ გადატრიალებას როდი ისახავდა შიზნად, ეს იყო ოდესე ურთანამზრახველთა კავშირი. მართალია, ფარული საზოგადოების წევრთა შორის კონკრეტულ საკითხებზე სრული თანხმობა არ არსებობდა, სამაგიეროდ მათ აერთიანებდათ საერთო რწმენა.

თითოეულ მათგანს, ღრმად სწამდა, რომ მათი ბრძოლა იყო გავრძელება მამა-პაპათა სამართლიანის, საუკუნეთა გამოცდილებით გამართლებული საქმისა, რომ ამ ბრძოლაში მათ მხარეზე იყო ისტორიის ბუნებრივი კანონი, რომელიც შესაბამის რაციონალურ მოქმედებას მოითხოვდა და ამავე დროს

ამ სამართლიანი ბრძოლის წარმატებით დაგვირგვინების სა-
წინდარიც იყო.

ამ რწმენაში ეძიებდნენ ისინი ახალ „სიმხნეს“. ეს იყო მათი
ისტორიული ოპტიმიზმის მთავარი წყარო.

სოლომონ დოდაშვილის მიერ შეთქმულთა მეთაურების —
ალექსანდრე ორბელიანისა და ელიზბარ ერისთავის თხოვნით
დაწერილ „სიტყვა მოწოდებაში“ ვკითხულობთ:

„ქვეყნის დაარსებითგან მამულსა ჩვენსა აქვნდა თავისი
საკუთარი მდგომარეობა, აქვნდა თვისნი სჯულნი, თვისი
სარწმუნოება, თვისი ენა და თვისი ჩვეულება...“

ნუ უკვე ჩვენ არა ვართ შევილნი მამა-პაპათა ჩვენთანი?

ნუ უკვე ჩვენ არა გვაქვს სიმხნე და ძალი ესეოდენი, რაოდენიც
ჩვენს მამათა ანუ სხვათა მსგავსთა კაცთა?!

მაშ რა მათგან ვცოცხალვართ?!

სოლომონ დოდაშვილის ლექსი „მაისი“, რომელიც პოე-
ტურ ფორმაში გამოხატულ ასეთსავე მხურვალე მოწოდებას
წარმოადგენს, განმსჭვალულია მტკივნეული ეჭვით, შეშფოთე-
ბით — შეძლებენ თუ არა სახელოვან მამა-პაპათა შევილნი
ძველი სიმტკიცით მტერზედ „მახვილის ხელთა აღპყრობას?“
მაგრამ საგულისხმოა, რომ აქაც პატრიოტული მოწოდების
ავტორი აპელაციას უწინარეს ყოვლისა მამულიშვილთა გონ-
ებისადმი ახდენს: „ქართველნო, ხართ სადმე თუ არა? არა-
ვინ არ იცის! მოიგეთ გონება!“

რაგორც ცნობილია, სოლომონ დოდაშვილი — თავისი
დროის გამოჩენილი ფილოსოფოსი და ენციკლოპედიური გა-
ნათლების მოაზროვნე, — ნიკოლოზ ბარათაშვილის შასწავ-
ლებელი იყო თბილისის კეთილშობილთა გიმნაზიაში.

სწორედ მის ხელში გაიარა მომავალმა პოეტმა რაციონა-
ლიზმისა და კრიტიციზმის სკოლა და ეზიარა იმ იდეებს, რომ-
ელნიც ევროპული განმანათლებლობის ეპოქიდან მომდინ-
არეობდნენ.

1827 წელს პეტერბურგში გამოვიდა ს. დოდაშვილის
«Курс философии, часть первая. Логика», რომელმაც
თვალსაჩინო ადგილი დაიკავა რუსეთის ფილოსოფიურ ლი-
ტერატურაში. სპეციალისტთა აზრით, ლოგიკის ამ ფართო
კურსში რელიგია სრულებით ვერ პოულობს ადგილს. ს. დო-
დაშვილის „ლოგიკა“ ბევრად განსხვავდება, კერძოდ, კანტის

„ლოგიკისაგან“, და ეს განსხვავება ეხება ლოგიკის ძირი-
თნდ პრობლემებს. ქართველი მოაზროვნის ნაშრომი მოკ-
ლებულია კანტის მკაცრ ფორმალიზმს და მეტაფიზიკურ ხა-
სიათს¹.

ს. დოდაშვილის გაკვეთილებს თბილისის გიმნაზიაში უთუ-
ოდ ღრმა ფილოსოფიური ხასიათი უნდა ჰქონოდათ. სწო-
რედ მას უნდა ვუმაღლოდეთ ჩვენ ფართო მსოფლმხედვე-
ლობრივ საკითხებისადმი იმ ცხოველ ინტერესს, რომელმაც
ასე ადრე იფეთქა ჭაბუკი პოეტის შეგნებაში. ს. დოდაშვილი
თავის შეგირდებს დიდი მამულიშვილური საქმიანობისათვის
ამზადებდა. ხოლო მთავარი იარაღი, რომელიც მათ ამ სარ-
ბიელზე უნდა გაეტანათ, მისი რწმენით, იყო მოწინავე მეცნი-
ერული, ფილოსოფიური განათლება.

განმანათლებლური იდეალების ღრმა ზემოქმედება ს. დო-
დაშვილის მსოფლმხედველობაზე აშკარად ჩანს მის წერილში
„პასუხი ტფილისიდან“, რომელშიც იგი თავისებურ ანალიზს
უკეთებს შეთქმულების წინა პერიოდის საქართველოს საზოგა-
დოებრივ ცხოვრებას.

„... განათლება არს უუმტკიცესი და უუსაიმედოესი სა-
ფუძველი კეთილმდგომარეობისა ყოვლისა საზოგადოებისა“, —
წერს ს. დოდაშვილი. სოციალური პროგრესის, განახლების
წინაპირობად მას მიაჩნია ის გარემოება, რომ ქართველი სა-
ზოგადოების დიდმა ნაწილმა შეიგნო ეს ჭეშმარიტება: „აწინ-
დელსა განსვენებითსა მდგომარეობასა შინა მამულისა ჩვე-
ნისასა ყოველმან კაცმან მიაქცია ყურადღება განათლებასა
ზედა; მაშასადამე, ყოველი წოდება, ყოველი მდგომარეობა
უნდა მოელოდეს, რომელ მათ ეყოლებათ კაცთმოყვარენი,
სარწმუნონი და ერთგულნი თანმეშრომენი, შემწენი და მფარ-
ველნი“.

ასეთი იყო 1832 წლის შეთქმულების მთავარი იდეური მეს-
ვეურის ოპტიმისტური რწმენა. საქართველოს სოციალური
სინამდვილის ფხიზელი ანალიზი, მრავალსაუკუნოვანი ისტო-
რიული გამოცდილების თვალსაჩინო გაკვეთილები, ქართველ-
თა ცნობიერების მომწიფება გონიერი მოქმედებისთვის, ცოდ-
ნის, განათლების კეთილისმყოფელი გავლენა საზოგადოებ-

¹ ა. ქუთელია, ბარათაშვილის მსოფლმხედველობა, 1945 წ., გვ. 30.

რივ შეგნებაზე, — ყოველივე ეს რეალურ პერსპექტივებს უხსნიდა ს. დოდაშვილის მიზანსწრაფვას, იმედს უნერგავდა, რომ გადამწყვეტ მომენტში „გონს მოგებულნი“ ქართველი ხალხი მხარს დაუჭერდა აჯანყების იდეას.

თვით 1832 წლის შეთქმულების ორგანიზაციული საფუძველი — „აქტი გონიური“, რომელიც ხელთ ჰქონდა ფართული საზოგადოების თითქმის ყველა წევრს, თავისი შინაარსით წარმოადგენდა წინასწარ გაანგარიშებულ, მაქსიმალურად მიზანშეწონილი პრაქტიკული მოქმედების სანიმუშო წესდებას.

აქაც მთელი სიმძიმე გადატანილი იყო შეთქმულთა ყოველი კონკრეტული ნაბიჯის უაღრესად რაციონალურ ხასიათზე („ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებით“... და ა. შ.).

განათლებული გონების ძლევამოსილება და გონიერი მოქმედება — აი შეთქმულთა რწმენის ის ორი სიმბოლო, რომლებიც ისტორიამ ერთი დამთრგუნველი დაკვირვებით უსარგებლო ნამსხვრევებად აქცია.

1832 წლის შეთქმულების დამარცხება იყო უმნიშვნელოვანესი მიჯნა XIX საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ისტორიისა. მას თან მოჰყვა ადამიანთა ცნობიერების, წარმოდგენების, განწყობილებების უღრმესი გარდატეხა. ეს იყო ნამდვილი უღელტეხილი ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში. მისი საბედისწერო ნიშანი ათეული წლების მანძილზე წარუხოცველ დაღად გაჰყვა ეროვნულ თვითშეგნებას; ხოლო ისეთი სულიერი წყობის ადამიანებს, როგორიც ნიკოლოზ ბარათაშვილი იყო, დამარცხების სიმწარემ მარტოოდენ სევდიანი განცდები როდი მოუტანა.

ახალგაზრდა, თითქმის ყრმა, მაგრამ შინაგანად უკვე სავსებით მომწიფებული პოეტის თვალში ეს იყო არა მხოლოდ მორიგი წარუმატებელი ცდა საქართველოს ბედის შებრუნებისა, არამედ ბევრად უფრო ღრმა, პრინციპული მნიშვნელობის მარცხიც.

1832 წელს სასტიკად დამარცხდა თვით მასულდგმულე-ბელი იდეა ეროვნული მოძრაობისა, შეიმუხრა ის, რაც თაბათა გონებრივი ძიებისა და ღწვის, მათი საუკუნოვანი უწყვეტი ფიქრის მთავარ საგანს შეადგენდა.

გონების სამსჯავრო, მისი ფხიზელი, სამართლიანი განაჩენი

ერთი ხელის მოსმით გაუქმებულ იქნა სინამდვილის სასტიკი მსჯავრო.

აზრის სინათლე, ფხიზელი განსჯის მაღალი ნიჭი, შორსმჭვრეტელობა, განათლებულ ადამიანთა საბრძოლოდ გაწვრთნილი ნებისყოფა დაუნდობლად გათელა უსახო მანქანის ბორბლებით ამოქმედებულმა ძალმომრეობამ.

ასეთი იყო ისტორიის უგონო აქტი...

1832 წელს, როგორც განკითხვის დღეს, საბოლოოდ განადგურდა განათლებულ მამულიშვილთა მოწინავე იდეებით ნაკვები რწმენა, ხანგრძლივი ძიების შედეგად შემუშავებული რაციონალისტური იდეალების, წარმოდგენების, პრაქტიკული შეხედულებების მთელი სისტემა.

საკვირველი არ არის, რომ გონების ამ საბედისწერო კრახმა გამოიწვია ღრმა დაეჭვება არა მხოლოდ მისი ისტორიულად განსაზღვრული შინაარსის ობიექტურ შესაძლებლობებში, არამედ საერთოდ არსებული რეალობის, მთელი სამყაროს მამოძრავებელი, უნივერსალური წესის გონიერებაში. ადამიანის პიროვნული ხვედრი, საზოგადოებრივი განვითარება, ეროვნული ცხოვრების პერსპექტივები — კაცობრიობის მთელი ისტორია წარმოდგა როგორც ბრმა აუცილებლობის სარბიელი. ხოლო მისი მოქმედების შეუცნობელმა, ირაციონალურმა კანონმა, აბსოლუტური ხასიათი შესძინა სინამდვილის საბედისწერო წინააღმდეგობებს.

ასეთი იყო ის განწყობილება, ის მსოფლმხედველობრივი საფუძველი, რომელზეც XIX საუკუნის ქართული რომანტიზმი წარმოიშვა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფილოსოფიური ლირიკის პირველსავე ნიმუშებში, ისევე როგორც გრ. ორბელიანის 1835 წლით დათარიღებულ ლექსში „ჩემს დას ეფემიას“, ხოლო შედარებით გვიან ალ. ჭავჭავაძის „გოგჩაში“, საწუთროს შეუცნობელი, „უკუღმართი“ წესი წარმოსახულია როგორც მისი არსებითი სუბსტანციური თვისება.

1832 წლის შემდეგ ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ და სულიერ ცხოვრებაში დაიწყო ახალი მრწამსის, ახალ იდეურ ღირებულებათა ძიებისა და დადგენის უმძიმესი პერიოდი, რომელმაც სამოციან წლებამდე გასტანა.

ეს იყო თავისებური „გარდამავალი“ ეპოქა — ეჭვის, პე-

სიმიზმის, უდროობის მტკივნეული განცდის, მძაფრი უკმაყოფილებისა და უსასოო ამბოხის დრო. ასეთი სულიერი ვითარება ლიტერატურაში ჩვეულებრივ რომანტიკულ მიმართულებას აღმოაცენებს ხოლმე.

მაგრამ სასოწარკვეთის ამ საერთო ატმოსფეროში, ქართული რომანტიზმის წიაღში იწრთობოდა ახალი. იარაღიც — არსებული სინამდვილის ძირფესვიანი გარდაქმნის იდეა, შეუჩივრებელი პროტესტანტული სულისკვეთება; იკვეთებოდა მოქმედების ახალი გეზი — უკომპრომისო მაქსიმალიზმი, რომელსაც ღრმა ზემოქმედება უნდა მოეხდინა მომავალ თაობათა შეგნებაზე.

ბარათაშვილის ეპოქაში ფხიზელ აზრს მხოლოდ ურწმუნოებისა და ნიჰილიზმის მოტანა შეეძლო. გონების თვალი აწმყოში, ყოველის მხრივ, უსასოობის შეგუებით ნიშნებს არჩევდა. ამის გამო პოეტმა თავის მერანს უპირველეს ყოვლისა „შავად მღელვარი ფიქრის“ გაფანტვა უბრძანა და მთელი არსებით მომავლის თავდავიწყებულ რწმენას მიენდო.

რომანტიკულმა მსოფლგაგებამ, რომელიც თავისი წმინდა, სრულქმნილი სახით „მერანის“ ავტორის შემოქმედებაში გამოიხატა, მარადიული ბრძოლისა და განახლების საწინდარი — სამყაროს მამოძრავებელი ძალა — ადამიანის თანდაყოლილ, შეუპოვარ ვნებაში, ბედთან ჭიდილის დაუოკებელ წყურვილში, „განწირულის სულისკვეთებაში“ დაინახა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რომანტიკული მიმდინარეობა ევროპულ მწერლობაში მოასწავებდა უშუალო რეაქციას განმანათლებლური იდეოლოგიისა და კერძოდ, მისი რაციონალისტური მსოფლმხედველობრივი პრინციპების მიმართ.

როგორც მხატვრული სისტემა, რომანტიზმი ასეთივე მძაფრი ანტითეზა იყო განმანათლებლური ესთეტიკისა.

ამ უკანასკნელ გარემოებას განსაკუთრებით ხელს უწყობდა ის, რომ განათლების ეპოქის ხელოვნებამ, ისევე როგორც საფრანგეთის რევოლუციის მხატვრებმა, სინამდვილის ასახვისა და მხატვრული გაცნობიერების მთელი რივი ძირითადი ფორმები კლასიციზმის პოეტიკიდან ისესხეს.

განმანათლებელთა ესთეტიკური შეხედულებებისა და ლიტერატურული პრაქტიკის ეს მჭიდრო მემკვიდრეობითი კავშირი კლასიციზმთან განსაკუთრებით მკაფიოდ გამომჟღავნდა

რევოლუციის სამშობლოში (კლასიციზტური ფორმა მთლიანად შენარჩუნებულია, კერძოდ, ვოლტერის დრამატურგიაში, რომლის ნიმუშები ქართულ ენაზე XIX საუკუნის 20—30-იან წლებში ითარგმნა).

კორნელის, ბუალოსა და რასინის ქმნილებებში ფრანგ განმანათლებლებს განსაკუთრებით იზიდავდა მათი პოეტიკის ნათელი რაციონალისტური საწყისები, მყარი, დასრულებული ფორმა, გონებისმიერი ჰარმონია და მკაცრად განსაზღვრული კანონები, ე. ი. ის ნიშნები, რომლებიც პრინციპულად მიუღებელი აღმოჩნდა რომანტიკოსთათვის.

მთავარი და უპირველესი პუნქტი, რომლის წინააღმდეგაც რომანტიკოსებმა ერთსულოვანი იერიში მიიტანეს, ეს იყო კლასიციზტური ხელოვნების პირობითობა: პირობითობა, გამოვლენილი როგორც ცნობილ დრამატურგიულ ერთიანობებში, ისე საერთოდ უანრობრივ და თემატურ კონსერვატიზმში, ლიტერატურული მოტივებისა და სიუჟეტების მკაცრად გაკვეთულ, დაკანონებულ რკალში, ფსიქოლოგიური კონფიციების ტრადიციულ სქემებში.

რაც შეეხება ლირიკას, რომანტიზმმა აქ უარყო ტრადიციული პოეტური აზროვნება. კლასიციზტური პოეტიკისათვის დამახასიათებელი პირობითი მეტაფორული სახეები და ხერხები და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, მუდმივი ვერსიფიკაციული ფორმებიც.

რომანტიკული პოეზია წარმოადგენდა სინამდვილესთან (არა მხოლოდ ადამიანის შინაგან, სულიერ სინამდვილესთან, რაც რომანტიკოსთა შემოქმედების უპირველეს საგნად იქცა, არამედ კლასიციზმის მიერ პოეზიიდან განდევნილ „ველურ ბუნებასთან“) უფრო ახლო მისვლის ცდას.

რომანტიკულ პოეზიაში ადამიანის პიროვნება მოკლებულია იმ შინაგან სიმართლეს და ჰარმონიას, რომლითაც მას კლასიციზმი და განმანათლებლობის ხელოვნება ხატავდა. მისი სულიერი სამყარო სულ უფრო აშკარად ავლენს შინაგან წინააღმდეგობებს, და რაც უფრო ღრმავდება ეს პროცესი, რაც უფრო მეტად კარგავს ადამიანი სულიერ მთლიანობას, მით უფრო იზრდება მოთხოვნილება ცხოვრების სისავსესთან უშუალო ზიარებისა.

ამ თვალსაზრისით რომანტიკული პოეტიკა შეიძლება განხი-

ლულ იქნას როგორც თავისებური ხიდი კლასიციზმსა და რეალიზმს შორის. რომანტიზმი, როგორც ახალი მხატვრული ხედვა სინამდვილისა, იყო თავისი დროისათვის უადრესად რევოლუციური, რადიკალური მოვლენა; რამდენადაც მან უარყო და დაამსხვრია კლასიციზმის დრომოჭმული პოეტიკა და პირველ რიგში მისი პირობითი პოეტური ენა.

მაგრამ რომანტიკოსებმა სინამდვილეში ვერ შეძლეს და არც შეეძლოთ გაქცეოდნენ ყოველგვარ პირობით ხერხებს (რამდენადაც ეს საერთოდ შესაძლებელია ხელოვნებაში). სინამდვილეში მათ ძველ პირობით ენას დაუპირისპირეს ახალი, რადგან პირობითობა, როგორც სინამდვილის აღქმის და გამოხატვის არსებითი პრინციპი, დევს თვით რომანტიკული ესთეტიკის შინაგან ბუნებაში.

რომანტიზმისათვის ფორმა — იდეის, შინაარსის ობიექტური გამოვლინება — არ წარმოადგენს ისეთ ტოლფასოვან გრძნობად ეკვივალენტს, როგორც ეს დამახასიათებელი იყო, მაგალითად, ანტიკური ხელოვნებისათვის და რასაც ჩვენ ახალი სახით ვხედავთ რეალისტურ მწერლობაში.

შემთხვევითი არ არის, რომ ჰეგელი რომანტიზმის ესთეტიკურ არსს უკავშირებდა ხელოვნების განვითარების იმ საფეხურს, რომლის მთავარ დამახასიათებელ თვისებად მას გამოხატვის სიმბოლური ფორმა მიაჩნდა.

სიმბოლო განუყოფელი ელემენტია რომანტიკული პოეტიკისა, რადგან ობიექტური მასალა რომანტიკოს მხატვარს აინტერესებს არა მხოლოდ თავისთავად, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, როგორც საშუალება საკუთარი სუბიექტური, სულიერი სინამდვილის გრძნობადი გადმოცემისათვის; ხოლო ვინაიდან გარეგანი, „საგნობრივი“ ფორმა, მისი რწმენით, მხოლოდ არასრულყოფილად, მიახლოებით შეიძლება გამოხატავდეს „სულისმიერ“ შინაარსს, ამის გამო იგი (ფორმა) გააზრებულია არა როგორც ადექვატური გამოვლინება, არა როგორც ტოლფასოვანი ასლი, არამედ როგორც მხოლოდ მინიშნება, მხოლოდ პირობითი, სიმბოლური სახე.

რომანტიკულმა ესთეტიკამ ევროპულ ხელოვნებაში ბიძგი მისცა განვითარების მეტად რთულ და ხანგრძლივ პროცესს, რომელიც დღემდე გრძელდება.

მთავარი შემოქმედებითი პოსტულატი ამ მოძრაობისა იყო

იმის შეგნება, რომ პოეზია არის არა მხოლოდ ასახვა სინამდვილისა, არამედ მისი დაუფლების, დაძლევის, მხატვრული გარდაქმნის საშუალება.

რომანტიკული ხელოვნების ეს ძირითადი პრინციპი ახალი ფორმით გამოქვეყნდა ჩვენი საუკუნის მთელი რიგი გამოჩენილი მხატვრების შემოქმედებაში. მისი გავლენის ღრმა დაღით არის აღბეჭდილი თანამედროვე ფერწერის, ქანდაკებისა და მუსიკის არაერთი ღირსშესანიშნავი ნიმუში.

შემთხვევითი არ არის, რომ ამ თავისებური ევოლუციის არსი, რომელიც გასული საუკუნის განთიადისას დაიწყო, უკანასკნელ დროს დასავლეთის პროგრესული კრიტიკისა და ლიტერატურული თეორიის ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა.

რომანტიზმის მხატვრული მსოფლგაგება, მისი პოეტიკის პრინციპული სიახლე თავისებურ შუქს ჰფენს ჩვენს თვალწინ მომხდარი უმნიშვნელოვანესი მხატვრული ძვრების შინაარსს.